

12 ? ? €?

7 €

Aluspealne tekst

Teadaskond

Alusdokumendi

Dokumendi olete: "Määratlemine"

Dokumendi alaline

Hinnatolera

Haridus kui tulu- teenimise vahend

3.0 Sissejuhatus 119

3.1 Hariduse tulusus 124

Jaanika Meriküll ja Tairi Rõõm, peegeldaja: Janno Järve

3.2 Kas kutseharidus tasub ära? 135

Kaspar Oja, peegeldaja: Janno Järve

3.3 Õpetajate palgamudelid 145

Kaire Pöder ja Andre Veski, peegeldaja: Eve Eisenschmidt

3.0 Sissejuhatus

Haridus kui tuluteenimise vahend

Kaire Pöder

PÕHISÕNUMID

- **Haridus on nii mõnu, märk tööjõu kvaliteedi kohta kui ka tuluteenimise vahend.** Hariduse tarbimise efekti on keeruline mõõta, aga uuringud näitavad, et haridus on Eestis pigem positsioonikaup. Teisisõnu: haridus tasub ära, kui teiste haridustase on madalam. Erandina teenivad kutsekeskharidusega (4 aastat) inimesed vähem kui üldkeskhariduse (3 aastat) omandanud inimesed.
- **Haridus ei ole Eestis kuigi tulus, sest täiendav haridusaasta ei anna nii suurt palgakasvu kui teistes Euroopa riikides.** Eestis on haridusaasta tulusus keskmiselt 6%, kuid mujal maailmas on see 8–10%. Ootuspäraselt on 1970ndatel sündinud nn võitjate põlvkonna haridus tasuvam. Üllatavalt on naiste haridustasuvus suurem kui meestel.
- **Õpetajate tööjõuturg (palgad ja hõive) annab alust optimismiks.** Sissetulekud kasvavad, tööpuudust ei ole, tööjõuturu paindlikkus (tööampsutamine) suureneb. Õpetajaskonna tuum on 40–60-aasta vanused üle täiskoormuse töötavad õpetajad, kes naudivad ka tänase palgamudeli võimalusi. Õpetajate praegune palgamudel on segu fikseeritud ja karjääriastme palgamudelist – vanus, haridus ja töökogemus annavad palgalisa, kuid alati ei kompenseeri sooritust.

SISSEJUHATUS

Õppida on mõnus, ehkki, nagu selgub, Eestis mitte kõigi meelest. Paljuskki on haridus tööandjale ja ühiskonnale antav signaal, mis viitab inimese võimekusele, distsipliinile, aga ka sotsiaalsele staatusele. Ühiskonnana usume meritokraatlikult, et haridus on alusmaterjal ühiskonna innovatsiooniks, konkurentsivõimeks ja sotsiaalseks sidususeks, unustades tihti, et ligipääs haridusele ei ole alati tagatud kas elukoha, vanemate

rahakoti või lihtsalt hariduslike erivajaduste tõttu. Meritokraatlik haridusideaal, kus kõik sõltub vaid igaühe enda pingutusest, on pea alati petlik ja seda kipuvad uskuma just need, kes ise on saanud nautida haridusedu.

Eestis on hariduse tulusus nagu mujalgi post-sotsialistlikes riikides üsna väike. See võib olla nii võimalus kui ka probleem. Süsteemne nõudluse

Süsteemne nõudluse puudus „ande“ järele on probleem, sest see viib surnud ringi: ei investeerita tippudesse, sest see ei too majanduslikku kasu.

puudus „ande“ järele on probleem, sest see viib surnud ringi: ei investeerita tippudesse, sest see ei too majanduslikku kasu. Samal ajal on haridus alati elitaarne ja eliiti taastootev ning selle vähene tulusus võib viidata ka laialdasele kättesaadavusele.

Hariduse tuum on õpetajaskond. Õpetajate keskmine sissetulek on kiiresti kasvanud. Samas ei kasva see tasu esimestel õpetamisaastatel aga piisavalt ruttu, kuigi just siis on õpetaja professionaalne areng kiireim ja mõju õppijatele suurim. Samuti ei tasustata kõrgemalt neid õpetajaid, kes töötavad keerukamates klassides (nt haridusliku erivajadusega või madalama sotsiaalse staatusega õpilastega) või õpetavad nõudlikumaid aineid. Seega on palgamudel jäik ja ei ole soorituspõhine.

ARUTELU

2025. aastal jõudis haridusuurijatele erinevatest kanalitest kohale, et Euroopa Komisjon on poliitikaprioriteedina määratlenud hariduse tipptaseme saavutamise (ingl *excellence in education*). Peale selle, et „Pisa raamatu“¹ tutvustuselt jäi kõrva kriitika, et me tahame tippu suretada, tellis komisjon meie uurimisgrupilt ülevaate tipptaseme saavutamise tõenduspõhistest praktikatest². Learning Lab – Euroopa Komisjoni hariduse ja kultuuri peadirektoraadi (DG EAC) ning Teadusuuringute Ühiskeskuse (JRC) koostöös loodud platvorm, mis edendab hariduspoliitikate hindamise kultuuri, hakkas järjest enam tutvustama „tipptaseme probleemi“. Ka viimase PISA uuringu kokkuvõttes on kirjas, et kuigi 2022. aasta uuringu tulemused näitavad, et keskmine matemaatika skoor langes 15 punkti ja lugemise skoor 10 punkti, langesid

õpitulemused enim suure saavutusvõimega õpilaste seas³. Seega võib tipptaseme probleemi nimetada ka kõrge tasemega õpilaste vähesuseks.

Paradoksaalselt on enamiku viimasel kümnendil haridusuuringutele pühendatud teadusprojektide fookuses olnud kas või lisateemana haridusvõrdsus ja kaasamine. Ega see midagi ei muuda, meie andmed ja tööriistad jäävad samaks, lihtsalt uurimisküsimus ja poliitikasoovitused teisenevad tihti risti vastupidiseks, sest selliseid tegevuskavu, mis suudaksid korraga nii alumist otsa kärpida kui ka ülemist otsa tõsta, on vähe. Keskmine põhineb siiski jaotuse omandustel: kuna haridustulemused alluvad üldiselt normaalarjaotusele, saaks näiteks keskmisi PISA punkte „toota“ kas jaotuse lõpu „saba“ lühendades või ka tipptaseme sooritajate „saba“ jämedamaks muutes. Ideaalis võiks teha mõlemat.

Peatüki kolm artiklit käsitlevad hariduse ja töötajatu seoseid, hariduse palgaboost ehk tootlikkuse probleemi Eestis. Esimese artikli autorid Jaanika Meriküll ja Tairi Rõõm tõdevad, et iga täiendav haridusaasta suurendab Eestis palka keskmiselt 6%, mis jääb alla rahvusvahelisele keskmisele (8–10%). Hariduse tulusus on suurim nn võitjate põlvkonnal, s.o 1970ndatel sündinutel, kellel oli esimene võimalus omandada turumajanduslikule ühiskonnale sobivamat haridust.

Teise artikli autor Kaspar Oja näitab, et kui keskmise haridusaasta mõju on väiksem kui Euroopas keskmiselt, siis kutsehariduse saanud teenivad veelgi vähem kui üldkeskhariduse omandanud. Muidugi on tegemist pigem kirjeldava seosega, mille puhul ei ole kontrollitud selektsiooniefekti – paremate akadeemiliste tulemustega õpilased jäävad üldkeskharidusse.

Kolmanda artikli autorid Kaire Pöder ja Andre Veski jõuavad pedagoogide registri andmete põhjal järeldusele, et õpetajate palgamudeli tsentraliseerimine (maksmine kõigile ühteviisi staaži ja haridustaseme eest) ei ole õigustatud ning et õpetajate järelkasvu probleem ei pruugi

olla nii akuutne, kui seni on arvatud. Viimast signaleerib nii kiire palgakasv, lisateenistusega tööampsude võimalus kui ka ametinõuete oodatav õgvendamine, mis parandab juurdepääsu õpetajatööle.

Muidugi võib mõelda ka nii-öelda makrotasandil ja järeldada, et tööturu tagasihoidlikud tulemused ei pruugi olla sugugi seotud nõrgapoolse hariduse keskmise tasemega, innovaatiliste tippude vähesusega või paljude käegalööjatega. Põhjus võib peituda töötajatu endas. Nõudlus „ande“ järele on väikeses riigis vähene – nii õpetavad ja teevad teadust ülikoolides pigem vähe tsiteeritud ja väikse mõjuindeksiga töötajad; ettevõtlusesse ja poliitikasse ei eksi just tihti doktorikraadiga inimesed ja ega kraad ise ei ole muud kui signaal, mille tootlikkust tuleb ajaga ja tööga tõestada. Süsteem ise on muidugi keeruline: kui nõudlus „ande“ järele langeb, siis väheneb ka „ande“ pakkumise maht (hõivatud andekate arv) ja palgad. See omakorda mõjutab valmisolekut inimkapitali investeerida, mistõttu väheneb ka „andekate“ pakkumine.

Küsisime⁴, kuidas saaks hariduse tulusust tõsta ehk kuidas tõsta tippu, ilma et see haavaks teisi. Makrotasemele ehk eelnevalt kirjeldatud tööturu temaatikasse me ei süvenenud. Tõendus põhised uuringud on välja toonud (kuigi peab ütlema, et tipptaseme „tootmine“ on olnud pigem mittedemokraatlike riikide eripära ja tõendus põhiseid materjale ei ole palju) häid tavasid, mida tutvustame allpool.

KUIDAS EDASI?

Alustasime oma senise kogemuse põhjal ning jagasime tavad ja tegevuskavad kaheks. Esiteks poliitikavalikud, mida saab rakendada kogu süsteem, näiteks kooliaasta(te) või koolipäevade pikendamine, õpetajate kvalifikatsiooninõuete tõstmine, varane õpilaste selekteerimine jne. Teiseks koolis või klassiruumis praktiseeritavad pedagoogilised võtted ehk tavad: individuaalne õppekava, digitehnoloogiate rakendamine, vane mate kaasamine jne. Tahtsime teada, kuidas poliitikavalikud mõjutavad nii kõrge kui ka madala saavutustasemega õpilasi. Meie jaoks on hea poliitika selline, mis alumist otsa maha surumata tõstab ülemist.

Kõigepealt üllatas meid, et õpetajate kvalifikatsioon ja palgatase ei mõjuta tippu. On olemas vaid nõrk tõendus selle kohta, et reaalainete õpetajate erialane klassifikatsioon on oluline. Eve Eisenschmidt (kolmanda artikli peegeldus) pakub Eesti jaoks kahetasandilist, dünaamilist õpetajate palgafondi, mis ühendab õpetaja individuaalse panuse ja koolikeskkonna keerukuse. Selle keeruka mõiste taga pakub ta riiklikult arendatavat panuseindeksit õpetajate pearaha maksmiseks, mis võimaldaks suunata lisaraha just sellistele koolidele, mis töötavad probleemsemas kontekstis ja loovad lisandväärtust, samas kui koolijuht saab koolisisest motiveerida õpetajaid läbipaistva ja õiglaselt diferentseeritud palgasüsteemi kaudu. Ent arvestada tuleb sellega, et kui kool saab raha nõrk olemise eest, siis nõrgaks ta jääbki⁵ ehk pigem peaks koolidevahelist segregatsiooni ennetama kui rahastamisega selle vastu võitlema.

Hea poliitika on selline, mis alumist otsa maha surumata tõstab ülemist.

Kutseõppes on lisaks keskharidusele vaja omandada ka kutse. Riigid, kus toimub varane rööpmestamine, rõhuvadki sellele, et kutseõpe on tegelikult oluliselt kulukam kui üldkeskharidus ja seega eeliskoheldakse ressurside mõttes just kutseharidust. Meil see nii ei ole, kutseõpetajate palgad näitavad seda ilmekalt. Janno Järve (teise artikli peegelduses) pakub lahenduseks nn aruandekohustuse reformi, mille eesmärk on, et avalikkus peab saama aimu kutsekoolide tulemuslikkusest ehk lisandväärtusest. Hindamisel tuleks arvestada nii sisenejate taset, õpetajate ressursse kui ka tööturu edukust. Ilma sisu- ja maine uuendusest jääb kutseharidus tipikusse. Seda on lihtne soovitada, kuid raske teha. Paraku nende kahe soovitusena süsteemipõhised soovitused ehk meie probleemide ravi ka piirub.

¹ Sõna „anne“ on kirjas jutumärkides, sest lõputud vaidlused sõnakasutuse üle teevad ettevaatlikuks. Ametlikus keelepruugis on sõna „andekas“ vähemalt Euroopa Komisjoni tasemel taunitud, sest see sildistab neid, kes ei ole andekad. Lisaks väidetakse, et see on tühi mõiste ja anne sõltub töökusest või ambitsioonikusest.

Seega ei jää üle muud, kui suunata oma „soovitus-teravik“ heade tavade suunas. Kuigi me ei ole haridusteadlased, näitame, et praktikad võib rühmitada kolmeks.

- **Elitgruppidesse rööpmestamine pärast põhikooli^b** (spetsialiseeritud suunaklassid). Koolide ja varase selektsiooni (rööpmestamise) asemel soovitab kirjandus pigem nn hilit selektsiooni ja valikulist rühmitamist (ABC-grupeerimine). Oluline on, et õpilasi ei selekteerita eliitklassi, vaid nad kuuluvad pigem eri ainetes tasemerühmadesse. Nõrk tõendus põhjus on ka nn õpilastuutorite kasutamisel – tugevamad õpilased peaksid juhendama nõrgemaid või nooremaid õpilasi. Võidavad mõlemad, tugevamad õpilased isegi enam.
- **Diferentseeritud õpetamine** koos enesereguleeritud õpistrateegiate (ingl *self-regulated learning*, SRL) ja projektipõhise õppega (*project-based learning*, PBL), mis suurendab tippsaavutusi, võimaldades sügavat õppimist ja kognitiivset eneseregulatsiooni (nt aine „Juurimistöö alused“ või loovtöö). Eneseregulatsioon ja enesetõhusus, mis väidetavasti on mõlemad arendatavad (pigem hoiakute kui isiksuseomadustena) mõjutavad suuresti meie tulemusi. Nii saavadki paraku diferentseeritud õpetamisest, eriti kui see on tehtud arvutitoega, pigem kasu reguleeritumad ja tõhusamad õppijad, kes kipuvad ühtlasi olema hinnete (ja sissetulekute) jaotuse ülemise otsa õpilased.
- **Tehnoloogia nutikas kasutus**, mis võimaldab individuaalset tempot, reaajas tagasisidet ja oskuste süvendamist. Sellised rakendused, mis annavad kohe tagasisidet, suunavad uuele õpirajale ja käituvad tehisarumentorina, on soovitatavad, aga vaid juhul, kui nad on õppetöösse integreeritud. Samas, tehnoloogia integreerimine õppetöösse toetab eeskätt suure saavutuspotentsiaaliga õpilasi ja seda ka juhul, kui seda toetavad pädevad õpetajad. Õpetajate digipädevus on keeruline

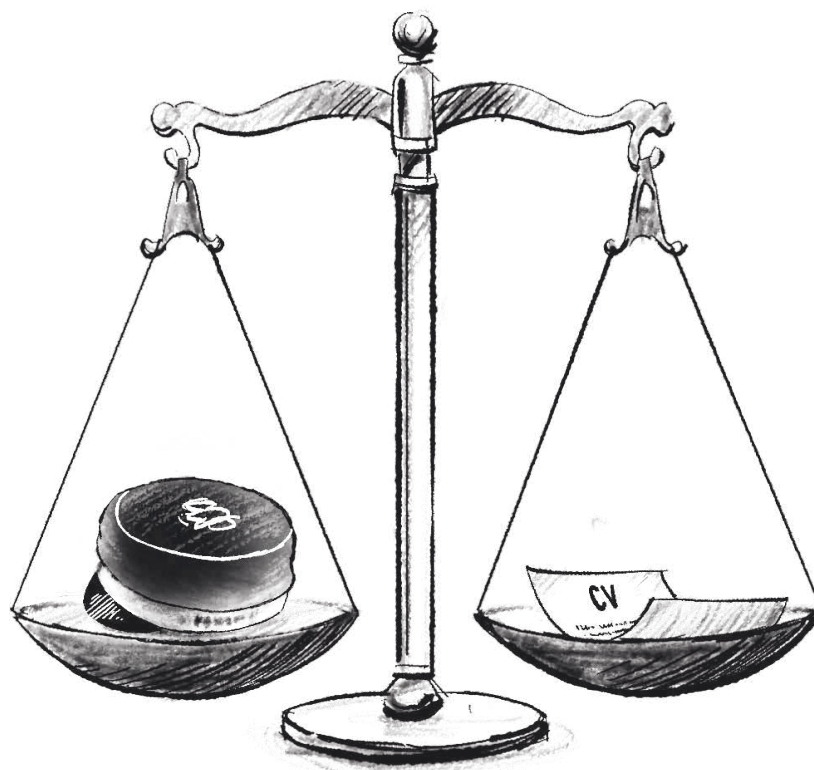
teema ja defineeritakse seda kui hoiakute (nt enesetõhusus), teadmiste ja käitumise (võime adopteerida digilahendusi tundidesse) kombinatsiooni. Digipädevuse edendamine koolitusel on samuti keeruline. Meie hiljutised eksperimendid⁶ näitavad, et kui õpetaja ei taju, kuidas kursusel tema varasemad teadmised ja oskused rakendust ja edasiarendust leiavad, siis on tulemuseks vaid kognitiivne ülekoormus ja pädevus ei muutu, vaid võib isegi väheneda. Seega võivad paljud tehnoloogiarikkad õpetajakoolitused jääda mõjuta.

Hariduse rollist majanduses kui keerukas süsteemis võib mõelda mitmeti. Kõige lihtsam on mõelda, et investeerimise haridusse tasub ära, sest see muudab inimesed tootlikumaks (loovamaks, nutikamaks). Paraku ei ole seos nii lihtne. Haridusel on ka tarbimise efekt – meile lihtsalt meeldib õppida. Paraku on Eestis keskmiselt see efekt negatiivne ehk pigem haridusest mõnu ei tunta.⁷ Kui aga haridusel on peamiselt signalseeriv või positsioneeriv efekt – see tähendab, et haridus võimaldab mitte teistest loovam või parem olemist, vaid pigem sellisena näimist, siis on kogu haridussüsteem raiskav. Muidugi ei ole kõik mustvalge (nagu kirjutab ka Janno Järve esimese artikli peegelduses) – hariduse vähenemine tulusus võib viidata nii vaesunud tööturule kui ka kõrghariduse madalale kvaliteedile.

Siiski ei tasu unustada, et hariduse piirkasulikkus (sh iga järgmise koolituse tulusus) on kahanev ning mingist piirist alates null või suisa negatiivne. Ka terve talupojamõistus kinnitab tõsiasja, et koolitusele lähevad ikka need, kellel seal rohkem võtta on või kellele on koolitus kättesaadav. Ja need on ekstravertsemad ja paindlikuma elukorraldusega täiskasvanud õppijad ehk keskklass.

VIIDATUD ALLIKAD

1. K. Pöder, T. Lauri, A. Veski, Kas Eesti PISA on viltu? (Postimehe Kirjastus, 2023).
2. K. Pöder, T. Lauri, F. Mohammed, N. Rammul, *Effective measures to promote excellence in basic skills*. ENESET report (Publications Office of the European Union, 2025).
3. OECD, *PISA 2022 results (Volume I): The state of learning and equity in education* (OECD Publishing, 2023).
4. K. Pöder, T. Lauri, F. Mohammed, N. Rammul, *Effective measures to promote excellence in basic skills*. ENESET report (Publications Office of the European Union, 2025).
5. K. De Witte, B. Geys, C. Solondz, *Public expenditures, educational outcomes and grade inflation: Theory and evidence from a policy intervention in the Netherlands*. – *Economics of Education Review* 41, 2014.
6. Efficiency and effectiveness of training for teachers' pedagogical digital competence. – *Effective*, <https://project-effective.eu>; K. Pöder, K. Tammets, M. Wagner, T. Ley, How to build teacher self-efficacy as a part of digital competence: Experimenting with teacher training in two countries (forthcoming 2026).
7. S. Ferraro, Climbing the ladder: Education as a positional good in the Baltic countries (forthcoming 2026).

^b 2025. aastal küttis Eestis kirgi ühe kooli juhtum, kus kool selekteeris õpilased gruppidesse keskmise hinde alusel. Samal ajal Eestis valitsevat tava, et õpilased selekteeritakse koolidesse varasemate hinnete alusel, avalikult ei taunita.